Qabul qilindi: 14-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 21-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 31-oktabr 2026-yil

JAHON ADABIYOTIDA ROMANTIZM VA REALIZMNING O‘ZARO MUNOSABATI

Asronbekova Rayyona Komoldin qizi
Andijon davlat universiteti, Filologiya fakulteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada jahon adabiyotida romantizm va realizm adabiy oqimlarining shakllanishi, ularning o‘ziga xos estetik tamoyillari hamda o‘zaro munosabati tahlil qilinadi. Har ikki oqimning inson obrazi, jamiyat hayoti, tabiat va ijtimoiy muammolarni tasvirlashdagi yondashuvlari qiyosiy o‘rganiladi. Shuningdek, Viktor Gyugo, Jorj Bayron, Aleksandr Pushkin, Onore de Balzak, Stendal va Charlz Dikkens kabi ijodkorlar asarlari misolida romantizm va realizmning jahon adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: romantizm, realizm, jahon adabiyoti, adabiy oqim, badiiy tafakkur, inson obrazi, ideal, voqelik, estetik tamoyil, adabiy jarayon.

Romantizm va realizmning shakllanish asoslari

Jahon adabiyoti tarixida romantizm va realizm insoniyatning borliq, jamiyat va shaxs haqidagi qarashlarini badiiy ifodalashda muhim o‘rin tutgan adabiy oqimlardir. Ular turli tarixiy sharoitlarda shakllangan bo‘lsa-da, har ikkisining markazida inson, uning ruhiy olami, orzu-intilishlari va jamiyat bilan munosabati turadi. Biroq ushbu oqimlar inson va voqelikni tasvirlash usuli, badiiy maqsadi hamda estetik qarashlari jihatidan bir-biridan farq qiladi.

Romantizm XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida Yevropa adabiyotida shakllandi. Uning yuzaga kelishiga ma’rifatchilik davri qarashlari, Fransuz inqilobidan keyingi ijtimoiy o‘zgarishlar, siyosiy beqarorlik va inson erkinligi haqidagi g‘oyalarning kuchayishi ta’sir ko‘rsatdi. Romantik ijodkorlar mavjud voqelikdagi adolatsizlik, ma’naviy cheklov va inson erkinligiga to‘sqinlik qiluvchi munosabatlarga qarshi badiiy munosabat bildirdilar.

Romantizmning asosiy xususiyati real hayot bilan ideal o‘rtasidagi ziddiyatni

tasvirlashdan iborat. Romantik qahramon ko‘pincha o‘z davri va jamiyatidan qoniqmaydigan, yuksak maqsadlar sari intiladigan, erkinlik va adolatni qadrlaydigan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday qahramonning ichki dunyosi kuchli ehtiros, iztirob, isyonkorlik va orzular bilan boyitiladi.

Realizm esa XIX asr adabiyotida keng rivojlangan bo‘lib, inson va jamiyat hayotini tarixiy hamda ijtimoiy sharoit bilan bog‘liq holda tasvirlashga intildi. Realist yozuvchilar hayot hodisalarini ideallashtirishdan ko‘ra, ularning murakkabligi, ziddiyatlari va sabablarini ochib berishga e’tibor qaratdilar. Ular oddiy insonlar hayoti, ijtimoiy tabaqalar o‘rtasidagi munosabatlar, iqtisodiy tengsizlik, oilaviy muammolar va ma’naviy inqirozlarni badiiy tahlil qildilar.

Romantizmda inson va voqelik talqini

Romantik adabiyotda insonning ichki kechinmalari, orzulari va ruhiy erkinligi yetakchi o‘rinda turadi. Romantik qahramon odatda oddiy hayot me’yorlariga sig‘maydigan, o‘ziga xos dunyoqarashga ega bo‘lgan shaxsdir. U mavjud tartib-qoidalarga qarshi chiqishi, jamiyatdan uzoqlashishi yoki o‘z ideallariga erishish yo‘lida kurashishi mumkin.

Ingliz shoiri Jorj Gordon Bayron ijodi romantizmning yorqin namunalaridan biridir. Uning “Chayld Garoldning ziyorati” asarida hayotdan qoniqmaslik, ruhiy izlanish, yolg‘izlik va erkinlikka intilish motivlari muhim o‘rin egallaydi. Asar qahramoni atrofidagi olamni shunchaki kuzatmaydi, balki uni o‘zining ichki kechinmalari orqali idrok etadi. Tashqi sayohat uning ruhiy izlanishlari bilan uyg‘unlashadi.

Bayron yaratgan qahramonlar ko‘pincha murakkab xarakterga ega bo‘lib, ular jamiyat bilan ziddiyatga kirishadi. Bunday obrazlar adabiyotshunoslikda “bayronik qahramon” tushunchasining shakllanishiga sabab bo‘lgan. Ularning asosiy xususiyati — kuchli shaxsiy iroda, mustaqillikka intilish, ichki iztirob va mavjud tartiblarga norozilikdir.

Fransuz yozuvchisi Viktor Gyugoning “Sefillar” romanida ham romantik tafakkurning muhim jihatlarini ko‘rish mumkin. Asarda Jan Valjan obrazi orqali insoniylik, rahm-shafqat, kechirimlilik va ma’naviy yuksalish g‘oyalari ilgari suriladi.

Yozuvchi qahramonning ichki o‘zgarishlarini jamiyatdagi adolatsizlik va ijtimoiy tengsizlik bilan bog‘liq holda tasvirlaydi. Shu sababli asarda romantik ideallashtirish bilan

real hayot muammolarining tasviri o‘zaro uyg‘unlashadi.

Realizmda hayot haqiqati va ijtimoiy muammolar tasviri

Realizm adabiyotida inson obrazini yaratishda ijtimoiy muhit, tarixiy sharoit va kundalik hayot muhim ahamiyat kasb etadi. Realist yozuvchi qahramonning xatti-harakatlarini faqat uning shaxsiy xohish-istaklari bilan izohlamaydi, balki uning qanday muhitda yashayotgani, qanday ijtimoiy munosabatlar ta’sirida shakllanganini ham ko‘rsatadi.

Fransuz adabiyotining yirik vakili Onore de Balzak “Inson komediyasi” turkumidagi asarlari orqali XIX asr Fransiya jamiyatining keng badiiy manzarasini yaratdi. Uning “Gorio ota” romanida pul, boylik, ijtimoiy mavqe va oilaviy munosabatlar o‘rtasidagi murakkab aloqalar ochib beriladi. Gorio otaning qizlariga bo‘lgan cheksiz mehr-muhabbati, qizlarining esa manfaatparastligi orqali jamiyatdagi ma’naviy qadriyatlarning yemirilishi tasvirlanadi.

Balzak ijodida alohida shaxs taqdiri keng ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Uning qahramonlari yashayotgan jamiyatning iqtisodiy va ma’naviy qonuniyatlari ta’sirida shakllanadi. Shu jihatdan Balzak realizmi hayot hodisalarini keng qamrovda tasvirlash va ularning ichki sabablarini ochib berish bilan ajralib turadi.

Stendalning “Qizil va qora” romanida esa Jyulen Sorel obrazi orqali XIX asr Fransiya jamiyatidagi tabaqaviy munosabatlar, ijtimoiy ko‘tarilish istagi va shaxsiy manfaatlar o‘rtasidagi ziddiyatlar yoritiladi. Qahramonning hayotdagi o‘rnini o‘zgartirishga intilishi uning ruhiy kechinmalari bilan bir qatorda, jamiyatdagi imkoniyatlar va cheklovlar orqali ham izohlanadi.

Charlz Dikkens ijodida ham realizmning muhim xususiyatlari namoyon bo‘ladi. Uning “Oliver Tvist” romanida yetim bolalarning og‘ir hayoti, kambag‘allik, ijtimoiy adolatsizlik va mehr-shafqat muammolari tasvirlangan. Yozuvchi jamiyatning zaif qatlamlari hayotiga e’tibor qaratib, o‘quvchini ijtimoiy muammolar haqida fikrlashga undaydi.

Romantizm va realizmning umumiy hamda farqli jihatlari

Romantizm va realizm o‘rtasidagi asosiy farq ularning voqelikka munosabatida ko‘rinadi. Romantizmda hayot ko‘pincha ideal va mavjud voqelik o‘rtasidagi qarama-

qarshilik orqali yoritilsa, realizmda voqelikning o‘zi, uning ichki qonuniyatlari va ijtimoiy sabablari asosiy tasvir obyektiga aylanadi.

Romantik asarlarda favqulodda xarakterga ega qahramonlar, kuchli ehtiroslar, uzoq o‘lkalarga sayohat, tarixiy voqealar va sirli hodisalar ko‘p uchraydi. Realistik asarlarda esa kundalik hayot, oddiy insonlar, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy muhit va hayotiy ziddiyatlar kengroq o‘rin egallaydi.

Biroq bu ikki oqimni bir-biridan mutlaqo uzilgan hodisalar sifatida baholash to‘g‘ri emas. Ularning o‘zaro aloqasi va ta’siri adabiy jarayonning tabiiy rivojlanishida namoyon bo‘ladi. Masalan, Viktor Gyugo ijodida romantik badiiy tafakkur bilan ijtimoiy hayotning real muammolari uyg‘unlashgan. Stendal va Balzak asarlarida ham qahramonlarning kuchli ehtiroslari, ichki iztiroblari va yuksak maqsadlari bilan bog‘liq romantik unsurlar uchraydi.

Rus adabiyotida Aleksandr Pushkin ijodi romantizm va realizm o‘rtasidagi o‘tish jarayonini kuzatish uchun muhim manbadir. Uning dastlabki ijodida romantik ruh kuchli bo‘lsa, keyingi asarlarida realistik tasvir tamoyillari tobora ustuvorlik kasb etadi. “Yevgeniy Onegin” romani she’rda yozilgan roman sifatida rus jamiyatining turli qatlamlarini, inson xarakterini va davr muhitini keng tasvirlaydi. Asarda romantik kechinmalar bilan real hayot manzaralari birgalikda namoyon bo‘ladi.

Demak, romantizm va realizm o‘rtasidagi munosabat faqat qarama-qarshilikdan iborat emas. Ularning ayrim badiiy xususiyatlari bir ijodkor yoki bitta asar doirasida uyg‘unlashishi mumkin. Bu holat adabiy oqimlarning qat’iy chegaralarga ega emasligini, adabiyot esa doimiy rivojlanish va yangilanish jarayonida ekanini ko‘rsatadi.

Adabiy jarayonda ikki oqimning tarixiy ahamiyati

Romantizm insonning ruhiy erkinligi, orzu-ideallari va shaxsiy qadr-qimmatini adabiyotning muhim mavzularidan biriga aylantirdi. U ijodkorlarga inson qalbining murakkabligini, uning jamiyat bilan ziddiyatlarini va ma’naviy izlanishlarini yangicha ifodalash imkonini berdi.

Realizm esa adabiyotning ijtimoiy-bilish imkoniyatlarini kengaytirdi. U jamiyat hayotini, tarixiy jarayonlarni va inson xarakterining shakllanish qonuniyatlarini chuqurroq tahlil qilishga xizmat qildi. Realistik adabiyot orqali yozuvchilar ijtimoiy muammolarni

badiiy tahlil qilish, inson va muhit o‘rtasidagi munosabatlarni ochib berish imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

Har ikki oqim keyingi adabiy taraqqiyot uchun muhim estetik tajriba yaratdi. XX asr adabiyotida modernizm va boshqa yangi yo‘nalishlar shakllanishida ham romantizmning inson ruhiyatiga e’tibori hamda realizmning hayotiylik va ijtimoiy tahlil tamoyillari muayyan darajada davom etdi.

Xulosa

Jahon adabiyotida romantizm va realizmning shakllanishi badiiy tafakkur taraqqiyotidagi muhim bosqichlarni tashkil etadi. Romantizm insonning ichki olami, erkinlikka intilishi va ideal hayot haqidagi orzularini tasvirlashga alohida e’tibor qaratgan bo‘lsa, realizm inson hayotini ijtimoiy muhit va tarixiy sharoit bilan bog‘liq holda o‘rganishga intildi.

Bayron, Gyugo, Pushkin, Balzak, Stendal va Dikkens kabi ijodkorlar asarlarida ushbu oqimlarning o‘ziga xos badiiy xususiyatlari namoyon bo‘ladi. Ularning ijodi romantizm va realizmning nafaqat farqli jihatlarini, balki o‘zaro ta’sir va uyg‘unlik imkoniyatlarini ham ko‘rsatadi.

Shunday qilib, romantizm va realizmni jahon adabiyotining bir-birini inkor etuvchi emas, balki badiiy tafakkur rivojiga turlicha yo‘nalishda hissa qo‘shgan muhim adabiy hodisalari sifatida baholash mumkin. Ularning o‘zaro munosabatini o‘rganish adabiy jarayonning tarixiy taraqqiyotini, estetik qarashlarning o‘zgarishini va inson obrazining badiiy talqinidagi yangilanishlarni chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Wellek, R., Warren, A. Theory of Literature. New York: Harcourt, Brace and Company, 1949.

2. Abrams, M. H. A Glossary of Literary Terms. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers, 1999.

3. Hauser, A. The Social History of Art. London: Routledge, 1951.

4. Hugo, V. Les Misérables. Paris, 1862.

5. Balzac, H. de. Le Père Goriot. Paris, 1835.

6. Stendhal. Le Rouge et le Noir. Paris, 1830.

7. Dickens, C. Oliver Twist. London, 1838.

8. Pushkin, A. S. Yevgeniy Onegin. 1833.

